

گیاهان دارویی استان کردستان

فرحناز هوشیدری^۱

۱- مربی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان کردستان، پست الکترونیک: hooshidar2005@yahoo.com

تاریخ پذیرش: مهر ۱۳۸۷

تاریخ اصلاح نهایی: شهریور ۱۳۸۷

تاریخ دریافت: تیر ۱۳۸۷

چکیده

هدف از اجرای این تحقیق جمع‌آوری گیاهان دارویی استان کردستان، شناسایی و تکمیل اطلاعات علمی در زمینه گیاهان دارویی استان بود. برای این منظور، ضمن مراجعه مکرر به مناطق مختلف استان نسبت به جمع‌آوری گیاهان دارویی موجود و گیاهان مورد مصرف افراد محلی اقدام شد و ضمن تهیه نمونه هر باریومی از نمونه‌های جمع‌آوری شده، موارد مصرف آنها ثبت و در زمان مناسب نسبت به جمع‌آوری بذر آنها نیز اقدام شد. نتیجه این تحقیق جمع‌آوری و شناسایی ۱۴۴ گونه گیاه دارویی بود. بیشترین گونه‌ها به ترتیب تعداد متعلق به خانواده‌های Compositae با ۱۸ گونه، Umbelliferae با ۱۶ گونه، Papilionaceae با ۱۱ گونه، Rosaceae با ۱۰ گونه، Labiatae با ۸ گونه، Cruciferae با ۶ گونه، Solanaceae با ۴ گونه، Ranunculaceae با ۴ گونه، Alliaceae با ۳ گونه، Liliaceae با ۳ گونه و Malvaceae با ۳ گونه بود. بقیه خانواده‌ها بجز Linaceae، Anacardiaceae، Polygonaceae و Tamaricaceae، Orchidaceae، Papaveraceae، Chenopodiaceae، Moraceae، Caryophyllaceae گونه دارویی را شامل می‌شدند.

واژه‌های کلیدی: گیاهان دارویی، جمع‌آوری، شناسایی، استان کردستان.

مقدمه

گامهای بلندی در جهت حفظ محیط‌زیست و درمان بیماریها و تهیه مواد اولیه جهت صنایع مختلف، ایجاد اشتغال و تأمین منبع درستی جهت صادرات برداشت. مصرف گیاهان دارویی از دیرباز در کشور متداول بوده و چه بسا بیماریهای لاعلاج که با استفاده از گیاهان دارویی معالجه شده است. به همین دلیل لازم است اطلاعات علمی، اقتصادی و اجتماعی موجود در میان مردم جمع‌آوری و گیاهان مورد استفاده از لحاظ علمی شناسایی شوند.

شرایط متنوع اقلیمی و تنوع پوشش گیاهی سبب شده است که کشور ایران از دیرباز به‌عنوان تولیدکننده و صادرکننده اقلام مهم دارویی از جمله کتیرا و آنغوزه و ... محسوب گردد. با برنامه‌ریزی مناسب در این زمینه می‌توان در درجه اول از بهره‌برداری بی‌رویه گیاهان دارویی به‌صورت برداشت مستقیم از طبیعت که منجر به تخریب پوشش گیاهی و انقراض گونه‌های باارزش گیاهیست ممانعت بعمل آورد و در ثانی با ایجاد نظام درستی برای کاشت، داشت و برداشت گیاهان دارویی

هستند که بارندگیهای سالانه غرب کشور از جمله کردستان از جریان مدیترانه‌ای نشأت می‌گیرد که بیشتر ریزشهای جوی در زمستان صورت می‌گیرد.

میانگین بارندگی سالیانه در ایستگاه سینوپتیک سنندج ۵۰۹/۸ میلی‌متر است و حداکثر بارش در بانه ۷۱۳/۲ و حداقل در بیانلو شهرستان بیجار با ۲۲۷/۹ میلی‌متر در سال می‌باشد. میزان بارندگی از شرق به غرب استان افزوده شده و وجود جنگلهای بلوط در غرب استان مؤید این امر است.

استان کردستان با مساحتی حدود ۲۸۰۰۰ کیلومتر مربع در غرب ایران در مجاورت خاک عراق بین ۳۴ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۴۱ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی قرار دارد. بلندترین ارتفاعات استان در کوهستانهای شاهو با ارتفاع ۳۲۲۵ متر و پست‌ترین نقطه استان، جاده حجیج به پاوه در اورامان با ۶۲۰ متر ارتفاع از سطح دریا می‌باشد. حداکثر مطلق درجه حرارت ۴۲+ و حداقل مطلق درجه حرارت ۳۱- درجه سانتی‌گراد می‌باشد.

بررسی تپه‌های مرتعی و جنگلی در استان نشان می‌دهد که مراتع استان با مساحت ۱۱۳۰۰۱۴ هکتار برابر با ۳۹/۲۱ درصد از مساحت استان و جنگلهای استان با مساحت ۲۵۳۳۵۲ هکتار حدود ۸/۷۹ درصد مساحت استان را به خود اختصاص داده است. تپه‌های استان شامل: ۱- کوهستانها با فراوانی ۴۶/۰۷ درصد شامل کوههای با قله مدور و دره‌های عمیق دارای شیب تند و نقصان پوشش خاکی و فقیر بودن پوشش گیاهی است؛ ۲- تپه‌ها با فراوانی حدود ۲۵/۸۴ درصد شامل تپه‌های نسبتاً مرتفع سنگی و تپه‌های جنگلی است. دارای شیب تند و خاک کم عمق است و از پوشش گیاهی بهتری بدلیل

در همین راستا جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی در استان کردستان از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۵ اجرا شد. بررسی منابع موجود در زمینه گیاهان دارویی (زرگری، ۱۳۷۰-۱۳۶۸؛ میرحیدر، ۱۳۷۵-۱۳۷۴؛ توکلی صابری و صداقت، ۱۳۷۱) نشان می‌دهد که بیشترین تعداد گیاهان دارویی از خانواده‌های Papilionaceae، Umbelliferae و Compositae به ترتیب با ۲۱، ۱۶ و ۱۵ گونه گزارش شده است. از خانواده‌های گیاهی زیر تنها یک گونه دارویی گزارش شده است:

Anacardiaceae, Araliaceae, Boraginaceae, Cannabinaceae, Capparidaceae, Caprifoliaceae, Euphorbiaceae, Fagaceae, Fumariaceae, Gentianaceae, Hypericaceae, Juglandaceae, Linaceae, Nymphaeaceae, Plumbaginaceae, Portulacaceae, Punicaceae, Rutaceae, Simarubaceae, Urticaceae, Verbenaceae, Vitaceae

لازم به تذکر است که لیست گیاهان دارویی یاد شده با تطبیق گونه‌های دارویی استان در منابع موجود و رستنی‌های گیاهی استان براساس فلور ایرانیکا (Rechinger, 1969) تهیه شده است.

شکوه و همکاران (۱۳۸۰) گیاهان دارویی شهرستان بیجار را بررسی و ۶۵ گونه از تیره‌های مختلف را شناسایی کرده‌اند. همچنین پیروتی (۱۳۶۹) گیاهان دارویی کردستان را بررسی و ۱۴۱ گونه را شناسایی و ۳۵ گونه را دارای مصرف خاص محلی معرفی کرده است.

به‌طور کلی استان کردستان منطقه‌ای سرد کوهستانی محسوب می‌شود و دوره‌های خشک آن محدود است؛ توپوگرافی خاص منطقه و وجود رشته کوههای زاگرس عوامل اساسی در تشکیل واحدهای آب و هوایی خاص و مستقل در استان هستند. جریانهای آب و هوایی مدیترانه‌ای و اروپایی و جریان هوای خشک و سردسیری و توده‌های گرم خشک آفریقایی بر اقلیم استان مؤثر

روش مرسوم مطالعات تاکسونومیک بوده است. نمونه‌های جمع‌آوری شده براساس روشهای مرسوم تاکسونومی گیاهی و بکارگیری منابع لازم شناسایی شد و خانواده، جنس و گونه هر یک از آنها تعیین گردید. اسامی تاکسونهای منطقه به صورت فهرست الفبایی و به ترتیب خانواده و نام علمی تنظیم شد. نمونه‌های جمع‌آوری شده در این بررسی در هرباریوم مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان کردستان نگهداری می‌شود.

همچنین تعدادی از اندامهای رویشی گیاهان (پیاز، ریزوم و...) در کلکسیون گیاهان دارویی واقع در ایستگاه زاله کشت شد و با کامل شدن دوره رویشی و زایشی نمونه‌های هرباریومی تهیه و مورد شناسایی قرار گرفتند. سپس گونه‌های جمع‌آوری شده با گونه‌های ذکر شده در منابع موجود در ایران (زرگری، ۱۳۷۰-۱۳۶۸؛ میرحیدر، ۱۳۷۵-۱۳۷۴؛ توکلی صابری و صداقت، ۱۳۷۱) مورد مقایسه و ارزیابی قرار گرفت.

نتایج

جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی استان کردستان منجر به شناسایی ۸۰ گونه گیاه دارویی شد که به تفکیک نام فارسی، نام علمی، نام محلی، مشخصات گیاه‌شناسی، مشخصات آب و هوایی رویشگاه، نقاط پراکنش در سطح استان، خواص دارویی، اندام مورد استفاده، طرز تهیه و مورد مصرف آنها تعیین گردید. در جدول ۱ فهرست نامهای علمی، فارسی و محلی گونه‌های دارویی شناسایی شده به همراه فرم رویشی، محل پراکنش، ارتفاع از سطح دریا و اندام مورد استفاده آورده شده است.

در بررسی گیاهان دارویی مورد مصرف در استان به گیاهانی برخوردیم که در منابع به مصرف دارویی آنها

پوشش خاک کم عمق برخوردار است؛ ۳- فلاتها و تراسها با فراوانی حدود ۷/۹۴ درصد شامل فلاتها و تراسهای فوقانی با پستی و بلندی کم، متوسط تا زیاد است؛ ۴- دشتهای دامنه‌ای با فراوانی حدود ۴/۵۷ درصد شامل دشتهای دامنه‌ای نسبتاً مسطح با شیب ملایم که از ویژگیهای این تیپ شوری و سنگینی خاک و وجود سنگریزه‌ها در سطح و درون خاک است؛ ۵- دشتهای سیلابی با فراوانی ۰/۲۶ درصد که از خصوصیات آن شوری و قلیائیت زیاد خاک است؛ ۶- واریزه‌ها و آبرفتهای بادبزی شکل سنگریزه‌دار با فراوانی ۰/۸۳ درصد که زراعتهای آبی و دیم در این اراضی توسعه دارند؛ ۷- تیپ مخلوط شامل مخلوط تپه‌ها و فلاتها حدود ۹/۹۸ درصد است (قصریانی و معروفی، ۱۳۷۸).

مواد و روشها

برای اجرای این تحقیق ضمن بررسیهای اولیه فرمهایی جهت ثبت اطلاعات گیاهان دارویی شامل نام محلی، موارد مصرف، طریقه مصرف، عوارض جانبی احتمالی، نحوه و مقدار مصرف، اندامهای مورد استفاده، نام روستای محل رویش و نام فرد یا افراد مطلع در این زمینه تهیه شد و از طریق کلاسهای ترویجی سازمان جهاد کشاورزی در میان روستائیان توزیع شد و بدین ترتیب اطلاعات اولیه جمع‌آوری شد. سپس با مراجعه به شرکتها و گیاه‌درمانیهای سنتی، فروشندگان و بهره‌برداران گیاهان دارویی و افراد مطلع در روستاهای مورد نظر ضمن تکمیل اطلاعات در زمینه نام محلی، نواحی برداشت و نحوه مصرف این گیاهان، نسبت به جمع‌آوری نمونه‌های گیاهی از رویشگاههای طبیعی و تهیه نمونه هرباریومی و تکمیل فرمهای صحرایی اقدام شد. روش جمع‌آوری گیاهان

(sp.) ناخنک (*Astragalus hamosus*)، گل سرخ (*Rosa canina*)، بومادران (*Achilea sp.*)، گل ختمی (*Alcea sp.*)، رازیانه (*Foeniculum vulgare*)، شوید (*Anethum graveolens*)، کاسنی (*Cichorium intybus*)، خاکشوی (*Sysimbrium sp.*)، بذرنج (*Hyosciamus sp.*)

اشاره نشده بود، در حالی که توسط مردم محلی برای مصارف دارویی از آنها استفاده می‌شد. این گیاهان که تعداد آنها ۵۹ گونه بود با علامت ستاره (*) در جدول آورده شده‌اند.

گونه‌های پرمصرف دارویی استان به شرح زیر بود:
بابونه (*Anthemis sp.*)، بنفشه (*Viola odorata*)، شیرین بیان (*Glycyrrhiza glabra*)، آویشن (*Thymus*)

جدول ۱- گیاهان دارویی شناسایی شده در استان کردستان

ردیف	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	نام فارسی	محل جمع‌آوری (منطقه / روستا)	اندام مورد استفاده
۱	<i>Acanthophyllum</i> spp.	Caryophyllaceae	تپله گون	چوبک	قروه/ مانگادول	ریشه گیاه
۲	<i>Achillea millefolium</i> L.	Compositae	درمانه سوز	بومادران	دیواندره/ ینگگی کند	سرشاخه گلدار
۳	<i>Achillea</i> spp.	Compositae	بوماران، گیابوژانه	بومادران	مراتع استان	سرشاخه گلدار
۴	<i>Acroptilon repens</i> (L.) DC.	Compositae	کرکه تاله	تلخه	حاشیه مزارع	سرشاخه گلدار
۵	<i>Adiantum capillus-Veneris</i> L.	Adiantaceae	قبطران، سیاپوزه	پرسیاوشان	مریوان/ دزلی و کانی دینار	برگ
۶*	<i>Aethionema grandiflora</i> Boiss & Hohen.	Cruciferae	ور	آتشین	مریوان/ گل چیه	سرشاخه گلدار
۷	<i>Alcea</i> spp.	Malvaceae	هرمله، گل هیرو	ختمی	سارال- خورخوره	ریشه و گل
۸	<i>Alhagi persarum</i> Boiss & Buhse	Papilionaceae	وشرخار، یانداغ	خارشتر	بیجار/ صلوات آباد	سرشاخه و ریشه
۹	<i>Allium cepa</i> L.	Alliaceae	پیاز	پیاز خوراکی	کاشته شده	پیاز یا ریشه
۱۰	<i>Allium hirtifolium</i> Boiss.	Alliaceae	سیرگنکه	موسیر	سارال/ باینجوب	پیاز یا ریشه
۱۱*	<i>Allium kharputens</i> fvey. & Sint.	Alliaceae	سیرونه، سوره‌بنه	پیاز زاگرسی	موچش/ کوپک	پیازچه
۱۲	<i>Amygdalus lycoides</i> spach	Rosaceae	تنگز	تنگرس	مریوان	میوه
۱۳	<i>Amygdalus</i> spp.	Rosaceae	بادام کیفی	بادام وحشی	دیواندره/ سارال	هسته میوه
۱۴	<i>Anethum graveolens</i> L.	Umbelliferae	شویت	شوید	کاشته شده	برگ و ساقه
۱۵	<i>Anthemis haussknechtii</i> Boiss. & Reut.	Compositae	گل چاوایشه	بابونه	مریوان/ جنت بو	گل‌های زبانه‌ای و اندام رویشی
۱۶	<i>Anthemis</i> spp.	Compositae	گل‌اله حاجیانه	بابونه	مراتع استان	گل

ردیف	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	نام فارسی	محل جمع آوری (منطقه / روستا)	اندام مورد استفاده
۱۷	<i>Arctium lappa</i> L.	Compositae	بناوتوم	بابا آدم	بیجار/حسین خان	برگ و ساقه
۱۸	<i>Aristolochia botta</i> Jaub & Spach.	Aristolochiaceae	کالکه مارانه	زرآوند	دیواندره/ جاده	میوه و دانه
۱۹*	<i>Artemisia haussknechtii</i> Boiss.	Compositae	برزه لنگ، ورکمر	درمنه زاگرسی	مریوان	سرشاخه گلدار
۲۰	<i>Arum giganteum</i> A.Ghahreman.	Araceae	هاز	گل شیپوری	گردنه ماموخ/ چم حصیل آباد	برگ و دانه
۲۱	<i>Astragalus</i> (Tragacantha) spp.	Papilionaceae	گون	گون	مراتع استان	صمغ (کتیرا)
۲۲	<i>Astragalus hamosus</i> L.	Papilionaceae	ناخنک، سه پره	اکلیل کوهی	مریوان/ برقرو	میوه
۲۳	<i>Barbarea plantaginea</i> DC.	Cruciferae	فاطمه آری	ترتیزک جویباری	قروه/ قری چای	برگ
۲۴	<i>Bellevalia sarmatica</i> (pall.ex Georgi) woron	liliferae	پیازخوانه	تمشکین تماشایی	سارال/ باینجوب، ماموخ سفلی	پیاز گیاه
۲۵*	<i>Beta lomotogona</i> Fisch. & Mey.	Chenopodiaceae	چونر	چغندر	مریوان/ سرو آباد	ریشه گیاه
۲۶*	<i>Bryonia aspera</i> Stev. Ex Ledeb.	Cucurbitaceae	پوشینه مارانه	فاشرای زبر	مریوان/ چور	تمام قسمتهای گیاه
۲۷	<i>Cardaria draba</i> (L.) Desv.	Cruciferae	وردینه	ازمک	مریوان/ سعد و سلیمانیه	دانه یا بذر گیاه
۲۸*	<i>Centaurea agrigata</i> Fisch. & C.A. Mey. ex DC.	Compositae	گرالک	گل گندم انبوه	بانه/ منیجان	اندام هوایی
۲۹	<i>Centaurea iberica</i> Terv. ex Spreng.	Compositae	چاوازقله	گل گندم چمنزار	بیجار/حسین خان	ریشه و گل گیاه
۳۰	<i>Centaurea imperialis</i> Hausskn. ex Bornm.	Compositae	سوفیلاسر، خبیگ ه	گل گندم اشرافی	سارال/ باینجوب	ریشه گیاه
۳۱	<i>Centaurea solstitialis</i> L.	Compositae	درکه زرده	گل گندم زرد	مریوان/ برقلعه	ریشه گیاه
۳۲*	<i>Cerasus microcarpa</i> (C.A. Mey.) Boiss.	Rosaceae	بلالوک	آلبالو	مریوان/ چور، دزلی	گل، هسته، میوه
۳۳	<i>Chaerophyllum crinitum</i> Boiss.	Umbelliferae	آغه جواش	جعفری فرنگی	دهگلان/ نیلکو	تمام قسمتهای گیاه
۳۴	<i>Cichorium intybus</i> L.	Compositae	چق چقه	کاسنی	حاشیه مزارع	برگ و ریشه
۳۵*	<i>Cotoneaster hissarica</i> Pojark.	Rosaceae	شیرخشت	شیرخشت	سنندج	میوه
۳۶*	<i>Cotoneaster nummularia</i> Fisch. & C.A. Mey.	Rosaceae	شیرخشت	شیرخشت	سنندج	میوه
۳۷*	<i>Cotoneaster ovatus</i> Pojark.	Rosaceae	شیرخشت	شیرخشت	سنندج	میوه
۳۸	<i>Crataegus</i> spp.	Rosaceae	گوش، بلچ	زالزالک	بانه/ سبدلو	برگ و میوه
۳۹	<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers.	Graminae	هه ریز، هریز	مرغ	بیجار	ریشه
۴۰	<i>Dactylorhiza Umbrosa</i> (Kar & Kir) Neveški	Orchidaceae	سالمه	ثعلب	جنوب دریاچه زریوار - سارال - شمال سنندج	ریشه غده‌ای
۴۱*	<i>Daphne mucronata</i> Royle	Thymelaeaceae	تیرو	دافنه	سقز	سرشاخه گلدار

ردیف	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	نام فارسی	محل جمع آوری (منطقه / روستا)	اندام مورد استفاده
۴۲	<i>Datura stramonium</i> L.	Solanaceae	داتوره، تاتوله	تاتوره	سنندج به سمت کامیاران	برگ
۴۳	<i>Eleagnus angustifolia</i> L.	Eleagnaceae	سربینچک	سنجد	حاشیه باغها	میوه
۴۴	<i>Eryngium</i> spp.	Umbelliferae	طوسی	چیچاخ	بیجار / برگشاد	ساقه جوان، صمغ ریشه
۴۵	<i>Euphorbia allepica</i> L.	Euphorbiaceae	خشلیک، خزلیک	شیرسگ	سارال / چتان	ریشه غده‌ای
۴۶	<i>Falkaria vulgaris</i> Bernh.	Umbelliferae	غازیاخی	غازیاغی	مراع و زمینهای آیش	برگ تازه
۴۷	<i>Ferula assa-foetida</i> L.	Umbelliferae	کما	آنقوره	کامیاران / هندیمن	برگ
۴۸*	<i>Ferula haussknechtii</i> Wolffex Rech.f.	Umbelliferae	کما	کما	کامیاران / هندیمن	برگ
۴۹*	<i>Ferula oopoda</i>	Umbelliferae	کما	کما	کامیاران / هندیمن	برگ
۵۰*	<i>Ferula orientalis</i> L.	Umbelliferae	کما	کما	کامیاران / هندیمن	برگ
۵۱*	<i>Ferula persica</i> Willd.	Umbelliferae	کما	کما	کامیاران / هندیمن	برگ
۵۲	<i>Ferulago angulata</i> (Schlecht.) Boiss.	Umbelliferae	-	چویل	جنوب غرب استان	برگ
۵۳	<i>Ficus carica</i> L.	Moraceae	هنجیر	انجیر	سروآباد	میوه
۵۴	<i>Foeniculum vulgar</i> miller	Umbelliferae	رازیانه	رازیانه	مریوان / اوپهنگ	دانه یا بذر
۵۵	<i>Fraxinus rotundifolia</i> Miller	Oleaceae	چوربناو	زبان گنجشک	بیجار / حسین خان	برگ، پوست، و شاخه جوان
۵۶	<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	Fumariaceae	شاهتره	شاهتره	دیواندره / حاشیه مزارع	تمام قسمتهای گیاه
۵۷*	<i>Gladiolus atroviolaceus</i> Boiss.	Iridaceae	اسبک	گلایول	دیواندره	گل
۵۸*	<i>Glucium grandiflorum</i> Boiss. & Huet.	Papaveraceae	هلپاچان	شقایق	دیواندره / ساوله	برگ
۵۹	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Papilionaceae	شیرین بلک	شیرین بیان	کامیاران / ابراهیم آباد بیجار / صلوات آباد	برگ و ریشه
۶۰*	<i>Grammosciadium</i> <i>scabrum</i> . Boiss.	Umbelliferae	دوسمورکه، سمو ره	شوید کوهی	مریوان / ریخلان - کامیاران / میسورآب	برگ جوان و میوه
۶۱	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	Compositae	کنگر	کنگر	سارال / گزان علیا	دانه
۶۲	<i>Gypsophila caricifolia</i> Boiss.	Caryophyllaceae	صیون	گچ دوست	سارال / زردوان	ریشه گیاه
۶۳	<i>Helichrysum</i> spp. (armenium & pallasii)	Compositae	گل توپ، گل هنگ	گل بی مرگ، افسنطین	سنندج / ماموخ سفلی	سرشاخه گلدار
۶۴*	<i>Heliotropium</i> spp.	Boraginaceae	بیرو	آفتاب پرست	بانه / منیجلان	اندام هوایی
۶۵*	<i>Heracleum persicum</i> Desf. exfischev.	Umbelliferae	سولان	گلپر	سرشاخه گلدار	
۶۶	<i>Hyoscyamus Kotschianus</i> pojark.	Solanaceae	خربنک	بذرالبنج	سنندج به سمت دیواندره	دانه یا بذر

ردیف	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	نام فارسی	محل جمع آوری (منطقه / روستا)	اندام مورد استفاده
۶۷	<i>Juglans regia</i> L.	Juglandaceae	گویز، گردکان	گردو	بانه / سبدلو	پوست میوه و برگ
۶۸	<i>Juncus inflexus</i> L.	Juncaceae	پیزول	سازو	بیجار / حسین خان	ساقه گلدار و ریشه
۶۹	<i>Prunella vulgaris</i> L.	Labiatae	گیازوفه	نعنا چمنی	مریوان / قمچیان	اندام رویشی
۷۰	<i>Lactuca seriola</i> L.	Compositae	تالیشک- تالینجک	کاهوی خاردار	مریوان / دزلی - دالانی	برگ جوان
۷۱	<i>Lallemantia royleana</i> (Benth.in wall.) Benth	labiatae	بالنگو	بالنگو شیرازی	سارال / هانه گلان	دانه گیاه
۷۲	<i>Lepidium latifolium</i> L.	Cruciferae	قجی، خون بس	ترتیزک برگ پهن	قروه / قری چای - سارال	برگ، ساقه و گل
۷۳	<i>Linaria fastigiata</i> Chav.	Scrophulariaceae	گرمک	کتانی منشعب	بیجار / حسین خان	برگ
۷۴	<i>Linum album</i> ky.ex.Boiss	Linaceae	گیاکام	کتان	سارال / گزان علیا	سرشاخه گلدار، اندام هوایی
۷۵	<i>Linum usitatissimum</i> L.	Linaceae	بذرک	بذرک	سارال - مریوان / دزلی	اندام هوایی
۷۶*	<i>Loranthus grewinki</i> Boiss. & Buhse	Lorantaceae	موخورکه، موکانه	موخور	بانه	تمام قسمتهای گیاه
۷۷	<i>Malva neglecta</i> wallr.	Malvaceae	توله که، پیکه ملیچکانه	پنیرک	سرو آباد / دورود	برگ
۷۸	<i>Malva sylvestris</i> L.	Malvaceae	په په چه وره	پنیرک	قروه / آصف آباد	گل و میوه
۷۹	<i>Medicago rigidula</i> L.	Papilionaceae	سه پره	یونجه	کامیاران / هندیمن	تمام قسمتهای گیاه
۸۰	<i>Melissa officinalis</i> L.	Labiatae	نارنجیو، گیا سوا	بادرنجیویه، فرنجمشک	مریوان / کماله	برگ
۸۱	<i>Morus alba</i> L.	Moraceae	توت	توت	مریوان / کانی دینار	میوه، سرشاخه میوه دار
۸۲	<i>Narcissus tazetta</i> L.	Amaryllidaceae	نرگس	نرگس شهلا	مریوان / دزلی	پیاز یا ریشه
۸۳	<i>Nasturtium officinalis</i> (L.) R.Br.	Cruciferae	کوزله	بلاغ اوتی	بیجار / ینگی کند	برگ و ریشه در ابتدای رویش
۸۴*	<i>Nigella oxypetala</i> Boiss.	Ranunculaceae	سیاوله	سیاه دانه	مریوان / انجمنه	دانه گیاه
۸۵*	<i>Onopordon carduchrum</i> bornm. & beaur. DC.	Compositae	کرکول	خار پنبه شاهوئی	بیجار	دانه گیاه
۸۶	<i>Onosma armenum</i> DC.	Boraginaceae	گیادرمانه	عسلک	سارال / ماموخ سفلی	سرشاخه گلدار
۸۷	<i>Orchis palustris</i> jacq.	Orchidaceae	سالمه	ثعلب	جنوب دریاچه زریوار - سارال - شمال سنندج	ریشه غده ای

ردیف	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	نام فارسی	محل جمع آوری (منطقه / روستا)	اندام مورد استفاده
۸۸*	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	Liliaceae	گیلاخه	شیر مرغ چتری	مریوان / برده سفید	برگ جوان
۸۹	<i>Papaver bracteatum</i> Lindl.	Papaveraceae	گلاله سوره	خشخاش کبیر	مریوان / انجمنه	گلبرگ
۹۰	<i>Papaver</i> spp.	Papaveraceae	گلاله سوره	شقایق	مراغه شمال غرب سنندج و کامیاران	گل و کپسول
۹۱	<i>Peganium harmala</i> L.	Zygophyllaceae	فانگ، هرمل	اسپند	بیجار / پیرتاج	دانه یا میوه
۹۲	<i>Pelargonium quercetorum</i> Agnew	Geraniaceae	گلاریوسی	شمعدانی عطری	مریوان / بندول	برگ
۹۳	<i>Phlomis olivieri</i> Benth.	labiatae	مه رو	گوش بره یا چالمه	خورخوره / خورخوره	سرشاخه گلدار
۹۴	<i>Physalis alkekengi</i> L.	Solanaceae	تمامه جنانی	عروسک پشت پرده	کامیاران / پالنگان دیواندره	میوه و براکنه رنگی
۹۵	<i>Pistacia atlantica</i> Desef.	Anacardiaceae	ون، غزوان	بنه	بانه	پوست درخت
۹۶	<i>Plantago</i> spp.	Plantaginaceae	رک ا شه	بارهنگ	سارال / ماموخ سفلی	برگ و دانه
۹۷	<i>Platanus orientalis</i> L.	Platanaceae	جوهر، په لک	چنار	مریوان / سرو آباد	برگ و پوست
۹۸	<i>Plumbago europaea</i> L.	Plumbaginaceae	سیاگاری، گیا میخکه	علف سربی، علف دندان	اورامان / کماله	ریشه
۹۹	<i>Polygonum aviculare</i> L.	Polygonaceae	دوماره کول، گیا عقربه	علف هفت بند	مریوان / درکی	برگ و ساقه
۱۰۰	<i>Polygonum persicaria</i> L.	Polygonaceae	گیاهفت برگ، قفقغه سوره	علف هفت بند	سقز / قباغلو، بانه / منیجلان	تمام قسمتهای گیاه
۱۰۱	<i>Polygonum</i> spp.	Polygonaceae	گیاهعقربه، دوماره کول	علف هفت بند	سقز / حاشیه مزارع	سرشاخه گلدار
۱۰۲*	<i>Populus alba</i> L.	Salicaceae	چنار	سپیدار	سنندج	پوست درخت، برگ
۱۰۳	<i>Portulaca oleraceae</i> L.	Portulacaceae	پلپینه	خرغه	دیواندره / کول	تمام قسمتهای گیاه
۱۰۴	<i>Prangus ferulaceae</i> (L.) lindel	Umbelliferae	هلیز، آلیز	جاشیر	بانه / مراغه سیدلو	صمغ ساقه و ساقه
۱۰۵	<i>Primula auriculata</i> lam	Primulaceae	روح توتیا	پامچال	قروه / مانگادول بیجار / ینگه کند	ساقه گلدار
۱۰۶	<i>Punica granatum</i> L.	Punicaceae	هنار	انار	کامیاران / طاء	ریشه درخت
۱۰۷	<i>Quercus infectoria</i> oliv.	Fagaceae	مازووار	مازودار	غرب استان، مناطق جنگلی	پوست درخت و میوه، گال
۱۰۸	<i>Ranunculus arvensis</i> L.	Ranunculaceae	بوپ کله شیره	آلاله	مریوان / دزلی - دالانی	تمام قسمتهای گیاه تازه

ردیف	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	نام فارسی	محل جمع آوری (منطقه / روستا)	اندام مورد استفاده
۱۰۹*	<i>Ranunculus sericeus</i> Banks & soland	Ranunculaceae	چنارکله	آلاله	مریوان / سعد و سلیمان	برگ
۱۱۰	<i>Reseda lutea</i> L.	Resedaceae	آلته کیویله	ورث	سقز / خورخوره	میوه و انه
۱۱۱	<i>Rheum ribes</i> L.	Polygonaceae	ریواس	ریواس	مریوان / زلی	گل، بذر، ریشه
۱۱۲	<i>Rhus Coriaria</i> L.	Anacardiaceae	سماخ	سماق	مریوان / اورامان و تغلی	میوه گیاه
۱۱۳	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	Papilionaceae	اقاقیا	اقاقیا	بیجار	گل
۱۱۴	<i>Rosa canina</i> L.	Rosaceae	گل باخی، شیلان	گل سرخ	مریوان / جنت بو	گل و نهنج آن
۱۱۵*	<i>Rosa foetida</i> Herrm.	Rosaceae	دلیق	نسترن زرد	سندج / سو و گندمان	گل
۱۱۶	<i>Rosa persica</i> Michx.ex juss	Rosaceae	ورق، ورک ده نه	ورک	بیجار / مسیر توپ آغاج	نهنج گل و دانه
۱۱۷	<i>Rumex</i> spp.	Polygonaceae	سیچکه، تیشکه	ترشک	مریوان / قلعه جی	بذر یا میوه
۱۱۸	<i>Salix</i> spp.	Salicaceae	بی	بید	مریوان / جنت بو	برگ
۱۱۹	<i>Salsola kali</i> L.	Chenopodiaceae	دوآقاری	زراق - علف شور	دیواندره / ینگگی کند	اندام هوایی
۱۲۰	<i>Salvia syriaca</i> L.	Labiatae	سیفوکه	مریم گلی	بیجار / حسین خان	اندام هوایی گیاه
۱۲۱	<i>Scabiosa flavida</i> Boiss. & hausskn.	Dipsacaceae	-	طوسک بهبهانی	بیجار / جاده تکاب	ساقه، برگ و گل
۱۲۲*	<i>Sisymbrium</i> spp.	Cruciferae	خاکشی	خاکشی	دهگلان / آلی پینک	دانه یا بذر گیاه
۱۲۳	<i>Smyrnum cordifolium</i> Boiss.	Umbelliferae	نینور، گنور	آوندول	مریوان / چناره	بذر یا دانه
۱۲۴	<i>Solanum nigrum</i> L.	Solanaceae	رزله	تاجریزی	سقز / علف هرز	میوه یا دانه
۱۲۵	<i>Sophora aleupeuroides</i> L.	Papilionaceae	تالک تلخین	تلخ بیان	سارال / سنگ سفید	اندام هوایی
۱۲۶	<i>Stachys lavandulifolia</i> vahl.	Labiatae	گل چای	چای کوهی	مراتع سارال - مانگا دول - خورخوره	سرشاخه گلدار
۱۲۷*	<i>T. dasyrum</i> C. presl	Papilionaceae	کالکه ریوی	شبدر طناز	مریوان / چور	//
۱۲۸*	<i>T. elliptica</i> Boiss.	Papilionaceae	شملی	شنبلیله	دیواندره و بیجار	دانه و برگ
۱۲۹*	<i>T. kotschyi</i> Bge.	Tamaricaceae	گز یچار	گز	//	//
۱۳۰*	<i>Tamarix ramosissima</i> Ledeb.	Tamaricaceae	گز یچار	گز	سقز / منیجان، دیواندره، مریوان / چور	سرشاخه، ساقه
۱۳۱	<i>Teucrium polium</i> L.	Labiatae	مریم نخودی	گپوره	سارال - خورخوره	سرشاخه گلدار
۱۳۲*	<i>Thalictrum minus</i> L.	Ranunculaceae	گیا بارزانی	برگ سدابی	سقز / سسته	برگ
۱۳۳	<i>Thymus</i> spp.	Labiatae	هزبوکیفیه	آویشن کوهی	سارال - خورخوره	سرشاخه گلدار
۱۳۴*	<i>Tragopogon graminifolia</i> DC.	Compositae	شن	شنگ	مریوان	برگ جوان

ردیف	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	نام فارسی	محل جمع آوری (منطقه / روستا)	اندام مورد استفاده
۱۳۵	<i>Tribulus terrestris</i> L.	Zygophyllaceae	پیکول	خارخسک	بیجار / پیرتاج	میوه
۱۳۶*	<i>Trifolium purpureum</i> Loisel.	Papilionaceae	کالکه ریوی	شبدرد ارغوانی	مریوان / چور	تمام قسمتهای گیاه
۱۳۷*	<i>Trigonella coerulescens</i> (M.B.) halacsy	Papilionaceae	شملی	شنبلیله	کامیاران / هندیمین	دانه و برگ
۱۳۸*	<i>Turgenia latifolia</i> (L.) Hoffm.	Compositae	پره میشکه، پژه گزر	گیس چسبک	مریوان / برقلعه	تمام قسمتهای گیاه
۱۳۹	<i>Urtica dioica</i> L.	Urticaceae	کزنگه	گزنه	سارال / هانه گلان	ریشه، برگ و ساقه
۱۴۰*	<i>Verbascum</i> sp.	Scrophulariaceae	زاره ماسی	گل ماهور	سقز / قباغلو	سرشاخه گلدار
۱۴۱	<i>Verbena officinalis</i> L.	Verbenaceae	گیادرمانه	شاه پسند	دیواندره / ماموخ سفلی	تمام قسمتهای گیاه
۱۴۲	<i>Viola odorata</i> L.	Violaceae	گل ونوشه	بنفشه معطر	سنندج / تودار صمدی	گل
۱۴۳	<i>Zea mays</i> L.	Graminae	گه نه مه شامی	ذرت	مریوان / کماله	کاکل ذرت
۱۴۴*	<i>Zerauchania aucheri</i> Boiss.	Umbelliferae	به‌ره‌زا	-	مریوان / دزلی، کوه‌های دالانی	برگ جوان

بحث

ثعلب، شیرین بیان، موسیر و گیاهان دارویی دیگر به صورت خام از استان خارج و روانه بازارهای خارج از کشور شده و پس از فرآوری با چند برابر قیمت وارد کشور می‌شود. در صورتی که با شناخت توانمندیهای موجود و برنامه‌ریزی صحیح می‌توان ضمن تأمین مواد اولیه جهت کارخانه‌ها و شرکتهای داروسازی و کاهش وابستگی کشور در این زمینه به خارج، داروی مورد نیاز کشور را از فرآورده‌های طبیعی و گیاهان دارویی تهیه و صنایع مرتبط با این بخش را تقویت نمود و در عین حال به امر حفاظت محیط‌زیست نیز توجه کرد.

محصولات فرعی گیاهی که بیشترین برداشت را در سطح استان دارند شامل کتیرا و سقز است که طبق آمار اداره کل منابع طبیعی استان از سال ۱۳۷۰ لغایت ۱۳۸۶، ۲۹۰ تن کتیرا و ۷۵۰ تن سقز از مراتع و جنگلهای استان برداشت شده است. همچنین موسیر و ثعلب از مراتع استان برداشت و به خارج از استان و گاهی خارج از کشور صادر می‌شود. آمار

با توجه به وضعیت مطلوب اقلیمی و شرایط خاص توپوگرافی و زونهای متفاوت آب و هوایی و تنوع پوشش گیاهی در استان کردستان، این استان از غنای گونه‌ای زیادی برخوردار بوده و همین امر سبب گردیده است که اهالی استان از گذشته بسیار دور به استفاده از گیاهان دارویی توجه ویژه داشته باشند، به گونه‌ای که اکنون نیز در بیشتر روستاها معالجات سنتی توسط افراد شاخص و مورد اعتماد مردم که بعضاً از رهبران دینی و مذهبی منطقه هستند با استفاده از منابع گیاهی انجام می‌شود.

بنابراین عدم آگاهی کشاورزان استان، نبود صنایع تبدیلی، فقدان دستگاه اجرایی خاص جهت ترسیم خط‌مشی اجرایی در زمینه بازاریابی، روشهای فرآوری و ایجاد صنایع تبدیلی گیاهان دارویی سبب خروج این گیاهان و فرآورده‌های طبیعی به صورت خام از استان می‌شود. به طوری که سالیانه میزان قابل توجهی کتیرا، سقز،

quercetorum که به عنوان دافع انگلهای روده‌ای مورد مصرف قرار می‌گیرد قابل توجه و بررسی است. صمغ حاصل از برش ساقه *Prangus ferulaceae* جهت درمان انگلهای پوستی دام می‌تواند مورد توجه دامپزشکها قرار گیرد. گونه *Lepidium latifolium* جهت انعقاد خون مصرف می‌شود و مورد توجه پزشکان جراح می‌تواند واقع شود و یا گونه *Linaria fastigiata* جهت تسکین دردهای رماتیسمی مورد جالبی است که می‌تواند بررسی شود.

منابع مورد استفاده

- پیروتی، م.، ۱۳۶۹. جمع‌آوری و بررسی گیاهان دارویی کردستان واقع در شمال مهاباد و انجام آزمایشات فیتوشیمیایی و میکروسکوپی روی چهار گونه گیاهی. پایان‌نامه دکتری داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.
- توکلی صابری، م.ر. و صداقت، م.ر.، ۱۳۷۱. گیاهان دارویی. (ترجمه)، چاپ چهارم، انتشارات روزبهان، تهران، ۲۶۴ صفحه.
- زرگری، ع.، ۱۳۷۰-۱۳۶۸. گیاهان دارویی. جلد ۵-۱، انتشارات مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، ۴۸۵۰ صفحه.
- شکوه، ا.، زهزاده، ب. و سنبل، ع.، ۱۳۸۰. بررسی اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی شهرستان بیجار. چکیده مقالات همایش ملی گیاهان دارویی ایران، تهران، ۲۶-۲۴ بهمن: ۲۰۰.
- قصریانی، ف. و معروفی، ح.، ۱۳۷۸. شناخت مناطق اکولوژیک کشور، پوششهای گیاهی استان کردستان. مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، ۷۸ صفحه.
- معاونت آموزش و پژوهش سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران، ۱۳۷۵. گلکاری. (ترجمه)، جلد اول، انتشارات سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران، ۲۹۴ صفحه.
- میرحیدر، ح.، ۱۳۷۵-۱۳۷۴. معارف گیاهی و کاربرد گیاهان در پیشگیری و درمان بیماریها. جلد ۸-۱، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۴۲۰۴ صفحه.
- Reching, K.H., 1969. Flora Iranica, Graz, Austria, 6422p.

واحد بهره‌برداری اداره کل منابع طبیعی استان نشان می‌دهد که از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۶، ۲۵۰ تن موسیر از مراتع استان برداشت شده است (استعلام از اداره کل منابع طبیعی استان کردستان) و گرچه آماری در مورد برداشت ثعلب وجود ندارد اما ثعلب یکی از محصولات عمده مراتع مرطوب استان است که توسط روستاییان از رویشگاه اصلی برداشت و به قیمت‌های بالایی به فروش می‌رسد (به استناد تحقیق مؤلف، در بازار سنج‌ج غده گرد به قیمت هر کیلو ۵۰۰ هزار ریال و غده چند شاخه ۶۰۰ هزار ریال).

لازم به یادآوری است که ثعلب گیاهیست که در شرایط خاصی رشد می‌کند و رویشگاههای محدودی دارد. گونه‌های ثعلب موجود در استان حالت علفی داشته و امکان قلمه‌زنی نیز جهت تکثیر رویشی وجود ندارد، تنها با تقسیم غده با وجود تک جوانه بودن غده می‌توان چند جوانه روی غده بوجود آورد که نیازمند بررسی و آزمایشهای بیشتر و برآورد هزینه است. بر اساس گزارش معاونت آموزش و پژوهش سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران (۱۳۷۵) امروزه بذر ثعلب در محیط کشت مغذی توسط پرورش دهندگان گل ارکیده جوانه‌زنی و تا مرحله گلدهی پرورش می‌یابد.

به نظر می‌رسد که گونه‌های مورد مصرف و موارد مصرف آنها در نقاط مختلف کشور شباهتهایی داشته باشند. با کنار گذاشتن این گونه موارد بعضی از گونه‌ها دارای موارد مصرف خاصی هستند؛ مثلاً در استان کردستان *Anthemis haussknechtii* با نام محلی گلاله حاجیانه برای از بین بردن لکه سفید روی مردمک چشم که در اصطلاح محلی "تانه" اطلاق می‌شود مصرف شده و عملاً این لکه‌ها با توجه به نوع و مدت زمان تشکیل لکه قابل درمان است و از ناینایی چشم پیشگیری می‌کند و یا گونه *Pelargonium*

Medicinal plants of Kurdistan province

F. Hooshidari¹

1- Agricultural and Natural Resources Research Center of Kurdistan Province, Sanandaj, Iran,
E-mail: hooshidar2005@yahoo.com

Received: June 2008

Revised: September 2008

Accepted: October 2008

Abstract

With regard to importance of medicinal plants, this study has carried out in Kurdistan province in 1998-2001 for identification of medicinal plants of this province. There were various stages contained collection of rural and locale information about medicinal plants, field and in situ investigations and collection of herbal samples and identification of them. According to results, 144 medicinal plants species were identified that 59 species of them were new in comparison with previous references. The most numbers of medicinal plants were belong to the families of Compositae, Umbelliferae, Papilionaceae, Rosaceae, Labiatae, Cruciferae, Solanaceae, Ranunculaceae, Alliaceae, Malvaceae, Liliacea with 18, 16, 11, 10, 8, 6, 4, 4, 3, 3 and 3 species, respectively. In addition Anacardiaceae, Caryophyllaceae, Chenopodiaceae, Linaceae, Orchidaceae, Tamaricaceae, Polygonaceae, Moraceae, and Papaveraceae families allocated 2 species and the other families included one species.

Key words: Medicinal plants, collection, identification, Kurdistan Province.

Archive of SID